

Етюд 2. АКСІОМИ МЕТОДИКИ

У математиці і ряді інших навчальних дисциплін використовуються аксіоми-положення, що приймаються без доведення на основі їх очевидності: між двома точками можна провести лише одну пряму; пряма лінія – найкоротша віддаль між двома точками і т.д. Ці аксіоми виступають як опорні пункти при доведенні певних математичних положень і в цілому служать найпростішими цеглинками, з яких починається математична освіта.

Зведення до очевидності неможливе, коли перед нами художній твір. Він виступає як естетичний організм, глибина образів і ситуацій якого невичерпна, бо він – це світ, відображений у слові, і несе в собі духовне багатство і невичерпність світу.

Його жорстокість і несправедливість, наприклад, промовляє до нас трагічною долею Федька-халамидника, але в образі хлопчика відображена і мужня відчайдушність і неоднозначність його вчинків, і дитяча грубість, і здатність бути великодушним і турботливим, сильним і гордим. І все це – в одному герої.

Образ не можна, як це роблять з певними поняттями, спростити, звести його до певної схеми. До висоти образу можна лише піднятися – до глибинної сутності, яка втілена в образі Федька-халамидника, Тома Сойера, в образі Мавки, Маленького Принца і т.д.

А тому, в значенні аксіом методики літератури можна виділити лише ті положення, які виражають сутнісні особливості літератури як одного з видів мистецтва і неврахування яких у навчальному процесі веде до того, що література в очах учнів перестає бути сама собою і виступає лише як її тінь.

Проте самі ці положення, що відомі як принципи викладання літератури, на відміну від очевидності аксіом математики, потребують розкриття способів їх реалізації в практиці розгляду твору, його інтерпретації.

Якщо, наприклад, взяти математичне положення, що між двома точками можна провести лише одну пряму, то воно однозначне, кожному зрозуміле, його легко перевірити на практиці. Тут не потрібне доведення. Відтак подібне поняття і має фундаментальний характер, і виступає як аксіома. А образи творів мистецтва і літератури за їх зовнішньої простоти несуть такий складний і глибокий духовний смисл, який не завжди може бути сприйнятий однозначно, а іноді й зовсім буває не

сприйнятий окремими людьми і навіть в окремі періоди часу. Не можна визначити в одиницях інформації глибину духовного смислу посмішки Джоконди, неоднозначно сприймалися впродовж епох образи Гамлета, Отелло, Дон-Кіхота.

Крім того неоднорідний і сам предмет «література» в школі, бо включає в себе дві різні за своїм характером основи – літературу – мистецтво слова, що живе і розвивається відповідно до образних законів мистецтва, і науку про літературу, що має своєю основою систему понять і розробляє наукові положення про літературу, про що згадувалося тисячу разів.

І хоч у багатьох дискусіях з методики літератури на це питання звертається увага, у практиці роботи врахування цієї особливості предмета вирішується не завжди на користь літератури – мистецтва слова: про твір, про письменника говорити легше і простіше, користуючись готовими штампами теоретичних викладок, ніж розвивати здатність учнів розуміти мову образів і деталей, підтекст ситуації, опису, розповіді, самостійно визначати внутрішній смисл подій.

А тому, говорячи про методичні принципи вивчення літератури в школі, потрібно було б кожен із них доповнити положеннями, здатними розкрити характер і спосіб реалізації названих принципів, - так, наприклад, як це робить М.І.Кудряшов, аналізуючи методи викладання літератури і вказуючи, як саме вони проявляються у практичній роботі. Проілюструємо сказане на прикладі окремих принципів.

Розглянемо принцип вивчення літератури як мистецтва слова. Його можна сприймати як аксіому лише в тому розумінні, що коли ми не будемо виходити з мистецької природи літератури, то перед учителем та учнями вже буде не література, а якийсь її примітивний замітник, сурогат, протез літератури. А значить, зникне сам предмет, осягнення якого передбачено навчальним планом школи...

Принцип «вивчення літератури як мистецтва слова» виражає найсуттєвішу вимогу до організації осягнення художнього твору. Але він вказує лише на умову, дотримання якої необхідне для того, щоб у процесі викладання літератури не загубити сам предмет викладання.

В цілому в ньому йдеться про методичну стратегію навчального процесу з літератури, але не розкривається тактика цього процесу, особливості діяльності вчителя та учнів, її конкретні прояви. Відтак виникає необхідність розробити методичні положення, які б спрямовували цю діяльність на такий характер навчального процесу з літератури, який

виключав би відрив роботи над художнім твором від його естетичної природи.

Такі положення мають виступати як та основа, що наповнює принципи конкретним методичним змістом і є онтоестетичними (від грец. *ontos* - ество) вимогами роботи над твором.

Вони мають визначати характер різних видів діяльності вчителя та учнів при вивченні літератури на різних етапах осмислення твору, при використанні різних методів та прийомів роботи і шляхів його аналізу.

І бути не додатком до шляхів, методів та прийомів роботи, а тим орієнтиром, що допомагає вчителю обирати такі види і форми роботи, які реалізують осмислення художнього твору як естетичного організму, мистецтва слова. Їх можна назвати орієнтирами аналізу, які спрямовують його на:

- бачення зображеного у творі світу як засобу відображення відкритих автором духовних сутностей людського буття;

- сприйняття і розуміння твору як особливої художньої цілісності, що має надсумарний смисл, який не дорівнює сумі смислів частин, що з них складається твір;

- вивчення твору як осягнення духовно-естетичного смислу, що виражає зміст зображених у ньому подій і ситуацій – його сюжет і композиція, образи і деталі;

- розуміння змісту цього вираження як підтексту твору;

- забезпечення сприймання образного світу твору у єдності уяви і викликаної нею емоційної реакції, формування здатності до образної конкретизації та образного узагальнення;

- осмислення підтексту в результаті доповнюючої читацької функції, що виступає як елемент діалогу з текстом, робить читача відкривачем того, **що** не названо словами, але запрограмоване для читацького відкриття структурою твору, а сам твір робить більшим від тексту, забезпечує його актуальність і відповідну духовну наповнюваність у різні історичні періоди життя народу.

Перелічені пункти, що розкривають підхід до твору як мистецтва слова, можна назвати онтоестетичними орієнтирами аналізу, або просто орієнтирами аналізу художнього твору, віхами для уваги словесника на шляху його методичних пошуків.

Вони конкретизують закономірності, виражені певними принципами, і показують, що необхідно для того, щоб література вивчалась як мистецтво слова, стимулюють вчителя і методиста

на пошук видів і форм роботи, - повторимося, - які б забезпечили зазначене:

- бачення зображеного у творі художнього світу, як засобу естетичного вираження;

- сприйняття твору як особливої художньої цілісності, з її наднадсумарним смислом і підтекстом;

- сприйняття образного світу твору у єдності уяви і почуття, відкриття в ньому того, що не названо словами, а виступає як відкриття читача в результаті його творчого діалогу з твором.

А саме в цьому – суть вивчення літератури як мистецтва слова, розуміння єдності її форми і змісту, а відтак - осягнення того, в чому виражається художньо-естетична природа літератури, ті її можливості, які привели її в людське буття і заради яких вона вивчається в школі.

Перелічені положення не тільки конкретизують принципи викладання літератури, але і є тим ланцюжком, який поєднує принципи і методи викладання, спрямовує методи роботи вчителя та учнів на уроці в те русло, в якому література, будучи навчальним предметом, не перестає бути мистецтвом слова.